

Срђан Срдић

ДНЕВНИК О КОНСТАНТИНОВИЋУ

3. Нек цркне свет

Мало сам мрзовољан кад дође до овога. Може ми се, јер ово је мој дневник, тако се осећам поводом ове књиге и то је тако.

*

Година је 1958. и *Page* је напунио тридесет година. Ово је његов трећи роман. Не знам да ли га је ико икада питао да ли је тад, или две године касније, или након што ће постати добитник НИН-ове награде 1961. (канда ни те награде више нема, вечна јој памјат) помислио, наслутио или знао да више никад неће написати роман. Ето, мене интересује, због мог односа према плановима који се човеку најчешће изјалове. Јасне одлуке, подсвест, околности. Свеједно је.

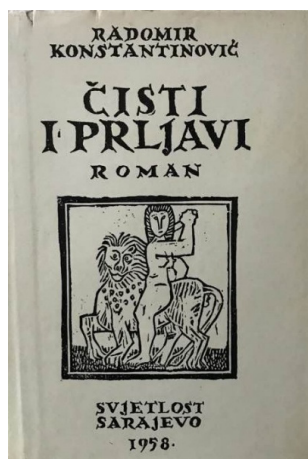
Али, овако. У огромној брзини, скоро па манији објављивања (три огромна романа за шест година), Константиновић је успео да промени исто толико издавача: „Ново покољење“, „Космос“, „Свјетлост“ – два пута Београд, онда Сарајево. Ово Сарајево је посебно важно и сад немам времена, али све пише, и *Page* је све рекао, рецимо, *Враћање Сарајева* или *Живоџиња моје људскости*, тамо пише: „Пре неки дан, усред ноћи, чуо сам где кажем: *Хоћу кући*, и ево, не устежем се да то откријем овде, у Сарајеву.” Има доста и старачког патоса у томе, али има и истине. *Page*, сарајевски писац.

*

Дај нам данас је успелија књига од Чистиџи и љрљавих.

Исто тако и *Мишоловка*.

Амин.

Прво издање из 1958.

Први Константиновићев роман се супериорно и уравнотежено одржавао на неоекспресионистичком концепту који као да је у њему изумљен у свим својим радикалним еманацијама, а опет не науштрб опште читљивости. *Мишоловка* је покушај записивања тоталног хаоса језичким и симболичким хаосом. Да се држао поетике која је определила *Дај нам данас*, Константиновић би, могуће је, касније стекао нешто више читалаца и нешто више разумевања код једног типа критичара, али би постао невидљив, тек један од многобројних случајева. И мени је драго што није то урадио јер тад не би био мој писац. А да није, не бих ово писао јер ми се може да пишем о ономе о чему хоћу. То не значи да ми није жао што није остао унутар *Мишоловке* (*sic!*), јер је остајање у тој књизи значило обезбедити себи бесконачан низ каснијих наративних и ауторских путева или скретања. Просто – кад напишете такву књигу и преживите је (ви, минимално потребан број читалаца и тумача), тад можете како хоћете и куда хоћете.

То се није догодило.

Верујем да би ме *Чисџи* и *џрљави* знатно више погодили (хајде, разочарали) да сам живео и читао тај роман 1958. Кога брига. Ја сам читалац *Мишоловке*. Ма.

*

Овако је говорио Иван Радосављевић, увек га послушајте: „После свега што си написао и урадио, зашто би тебе било брига шта неко мисли и како чита оно што пишеш.”

Кад сте рођени дрски, ничег пожељнијег од ове реченице.

Али једно треба имати на уму. Тамо негде, напољу, постоје људи и неки од тих људи ће прочитати оно што смо написали. Може да се деси, десиће се, они ће можда мислити да тамо где смо писали пише једно, а ми ћемо мислити да то није оно што смо написали. Ако је њих много, а с протоком времена може да их буде и несносно много, више него што можемо да поднесемо, чујемо или прочитамо (Џон Банвил тврди да никад у животу није прочитао нити једну реч коју су критичари или читаоци написали о његовим књигама, ништа му не верујем, али нека му), да, ако је њих много, или тек довољно, они ће одредити шта наш текст јесте, а нама се то и не мора допасти. Уопште нам се не мора допасти.

Тако му је то с писањем – увек је за некога, шта год ми о томе некоме мислили. Порука у боци. Чита ко пронађе. Ужас.

А *Page* је ту крив, као што је свако ко пише крив. Именовао је своју јунакињу, написао је да је она Ева. Ни мање ни више него Ева. Па још девојчица. Па још дефлорисана и у власти напорне дилеме као испале из неког од напорнијих хришћанских дијалога код Достојевског, а та дилема би требало да разреши питање морала, у овом случају делује да је то управо хришћански интонирани морал.

И ту бежања нема: имамо Еву, имамо насиље над дететом (опет Достојевски, па Свидригајлов је због тога „отишао у Америку”), па онда сва та тирада о моралу која траје, траје и траје, сви су прљави, деца и лудаци нису (опет Достојевски и његови *јуродиви*), и онда човек не може да пренебрегне све те библијске референце и конотације и сасвим је легитимно читати роман на такав начин, али бих рекао да је такво читање условно погибелно: ако су *Чисџи* и *џрљави* у првом реду *шо* – библијска

парабола с катарактом, јер у њој се потпуно диспаратне старозаветне и новозаветне представе једна на другу наслањају и силом нараторовог гласа би требало да постану некако комплементарне, ако је то – то, а Константиновић је одговоран јер је по тексту посејао довољно сумње да јесте, онда то није довољно. Мање је него *Дај нам данас* и много мање него *Мишоловка*.

Да видимо: колико је на овом путу успешнији, рецимо, Џојс кад пише *Introibo ad altare Dei*, тако отвара своју књију *над књијама* и тера читаоца да се на прву смеје, скоро да му намигује из задимљеног угла тршћанске кафанчине. Све онако ћорав.

Или Фокнер, који се у *Свећилишту*, намеран да заради први озбиљан новац у животу, такође окрене старозаветном мотиву дефлорације и то на себи примерен, крајње *йолишички некорекћан* начин, исти тај Фокнер је протагонисту *Свећлостии* у *авјусју* назвао Џоом Крисмасом. Црнаца. Еј. Црнац Крисмас. Бука и бес, Ускрс с идиотом, уопште не желим да се овде замарам тиме.

Није реч о томе што су они *већи* од Константиновића, та двојица, *већи* су од много кога, реч је о томе како библијска референца ради на нов и незабораван начин.

У *Чисћима* и *йрљавима* не ради тако. Ако је то, тај текст, ако је то све, ишчитавање Библије, онда није добро. Није довољно.

Срећом, више је од тога.

*

„Рат је био бољи”, је ли, знамо све о томе, али овде без рата неће ићи, на страну Давичо и његова идеолошка острашћеност. Јер, Ева, држимо ли се Библије, јесте прва од свих жена, док код Константиновића долази до пародијског исклизнућа, па ће бити да је његова Ева последња од свих жена, иако тек девојчица, због чега се на њу острвљују сви ти мушкарци од којих неки нису ни именовани у сопственом безнађу, али, Рајнхарт, Август, брат (да, Стари завет), све су то претекли чланови фамилије Донерових који прождиру једни друге јер више не постоји нико други, ништа друго, а њима се живи па живи. То што се Ева нашла на њиховом *јеловнику* („Волела бих да видим како ме једеш”, „Јеси ли желео некад да постанеш вампир?”, „Била сам у зоолошком врту. Гледала сам кад хране животиње. Вукове. Шакале. Хијене”) последица је стања ствари након краја света у ком више нема никаквог избора, сјајни малограђани се у месари отимају за коњетину, па успут умлате и месара (даблинска сиротиња је тако, у време Гладии, прелазила читав град пешке чим би однекуд стигла вест да је неком негде крепао коњ), и ако сви ти дивни мушкарци осећају да би они могли да буду следећи и да „Бога нема, па је све дозвољено”, ето њих у кревету Еве, последње, не прве жене, с којом би могли да се паре. Изгубљеност, пише: „Ко је изгубљен, тај је заувек изгубљен, њему нема спаса.”

Сад, ова, тек једна од изразито сентенциозних реченица на којима леже *Чисћии* и *йрљави* (права штета што ономад није било мени вазда драгих *социјалних* мрежа и *лейих* цитата) у игру уводи опет библијску категорију спаса те доводи до помисли о транспозицији појма и његовом бекству од индивидуалног: шта ако спаса нема свету?

Рат, да. Пише: „Кад се сврши рат”, или: „Знаш где су логори? На два километра од кафане у којој сам био. У жици, људи скапавају. Стрељају их. Убијају моткама.”

Како ово да се пренебрегне? Не може. Јер то је, рећи ћу, *Константиновићева* *позиција*, тако је и у претходна два романа. Чему Евина лутка, све то френетично пренемагање око ње? Да би се закачила и откачила. Закачила за себе пре но што ће је мушкарци учинити *прљавом*, за *чисти*у себе, истовремено, кад је узме, стегне, загрли, онда више није Ева-жена (прва или последња), већ постаје оно што би наизглед морала да буде – Ева-дете. Али рат, ако може да се скапава у жици, да она двојица тупих несрећника возикају лешеве од Сајмишта до Јајинаца (јер Евин град јесте Београд), онда може и да се живи смрт.

Четници који певају како „нема битке, нема рата”. Има рата. Константиновићева проза је рат. Она је о жртвама рата. Конкретног, апстрактног. Овде конкретног.

*

„Човеку мора да је понекад тешко што ништа нема с Богом”, тако пише.

Дакле, ово није реченица извесности. „Мора да је”, чини ми се, мислим, можда је, можда није, верујем, наслућујем. Али Бог се поводом овог питања одавно изјаснио, и то директно се обраћајући праведном Јову (његова су директна обраћања веома ретка, да их се човек зажели), жртвеном јарцу и предмету *en passant* спора између Бога и ђавола. Из тог, незаборавног божјег обраћања („Ко си, бре, ти?”) произлази да је, у односу на Господа, Јов ништа и мање од ништа и да се сутра, кад дође Аушвиц, Јовови потомци престану питати шта би с дугом, голубицом и маслиновом гранчицом јер је оно што јесте такво и никако другачије, није било и неће бити.

Да ли је Јову, након оног што је чуо у директном обраћању, било тешко што нема ништа с Богом? Да ли би ико икада требало да има нешто с Богом?

Или: ако је човеку *понекад* тешко, да ли је то добра ствар, да ли то значи да човек већи део свог земаљског времена ипак проводи изван власти афекта оностраног, једне можебити делузије која би лако могла да наруши његово ионако крхко духовно стање?

„О, Боже.” Ништа се у тексту романа не понавља толико као: „О, Боже.”

*

У *Мишоловци* је пустиња, па онда град-пустиња, али насеобина пренапучена хаосом, као да се тамо све време чује дрека аутомобилских сирена и сирена за узбуђивање. *Дај нам данас* је камерне природе. *Чисти* и *прљави* су драма. Соба и гласови, Ева која не престаје док коначно не престане, тек понеко (ово о логорима) стигне у собу са спољашњим информацијама спрам којих соба делује идилично у својој мемљивој и мрачној одвратности. Гласови – често се не разлучују ти мушкарци, ко говори, из чијег леша говори. Буде помало претенциозно за свој рачун. Ева, хистериична и патетична хероина Достојевског („Ја чекам анђела који ће ме спасти”, стармало дете које перманентно брбља, па онда буде Ана, Константиновићева архинукиња („О, море!”). У драми је „страшно” (највише такво), „прљаво”, „гадно”, „ужасно”, и често је ту „сасвим”, поново као вапај – сви Константиновићеви јунаци и наратори трагају за „сасвим”, са-свим, или са-ставити, чује се то *сасшави ме*, не чује се *молим ш*е, али је увек ту. Увек ту.

*

Стоји и ово: „Нека умре свет, колико хоће пута.” Нек цркне! (Ђурђић-Свифт).

Свет који је виђен као онај који хоће да умире. Не да умре, него да умире. Поновно указане се не помиње, чежња за њим, којекакве птичурине феникси, инкарнације и реинкарнације, васкрси, ништа од тога. Свет хоће да умире, не да умре. И нека га. Тако стоји.

Ако је тако, онда можемо да записујемо последице светске воље за умирањем, а да се правимо глупоними пред фениксима јер су кич. Али однекуд се свет вратио, мора да је тако, а Господ нам се након сваког засебног умирања није директно обраћао и најавио стварање нових, бољих, лепших и праведнијих светова. Ма какви. Ништа од њега.

Или је то мржња на свет. Ако је овакав, ако у њему Ева тражи своју Африку, њена рука сасушена од таворења у непроветреној соби изгледа у очају и емфазис испружена према Африци која је пустиња, али дише, ако све то мора да је такво, онда нека умире. Има ту и наслађивања, дакако, некаквог садизма губитника – повући ћу и тебе са собом, даћу све од себе да то урадим, желим да ти то урадим, или, умри/умири са мном. Оно што се заслужило, свет није ни за шта боље од умирања. Није Константиновић једини мислио и писао о томе. Једини је писао овако.

*

Мање сам мрзовољан сад.

Ваљда запишеш оно што мислиш да мораш, па буде лакше.

Не знам.